

KAPITALIZAM KAO RELIGIJA

Marijan KRIVAK

Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku
e-mail: mkrivak@ffos.hr

ABSTRACT

Kakav je usud filozofije u doba kada misliti nikako »nije u modi«, a nije ni preporučljivo? Koja je, pak, sudbina teologije u vrijeme sveopće medijske religizacije, tj. de-sekularizacije? Nema nekog obećavajuća odgovora kako za filozofe, tako ni za teologe. Ali... ima li nam izazovnijeg pitanja u doba sveopće korumpiranosti filozofijskog, teološkog – pa i onog »političkog«? U ovome se napisu, vraćamo misli Waltera Benjamina i njegova pregnantnog fragmenta »Kapitalizam kao religija« (1921.).¹ Dio je to autorove ostavštine koji zadržava onaj revolucionarni, mesijanski duh njegove filozofije (ili je možda, ipak, riječ o teologiji?). Ponekad bi se moglo pomisliti da se ovdje, zapravo, radi o »anti-filozofiji«. ² Duhovno nasljeđe pokušaja mišljenja na Benjaminovu tragu trebao bi biti *plaidoyer* za skupno sebeotkupljenje filozofije i teologije, a na tragu jedne post-metafizičke politike. Tekst slijedi potrebu njihove povezanosti, onkraj političke teologije.

Gljučne riječi: kapitalizam, religija, Walter Benjamin, politička teologija

CAPITALISM AS RELIGION

What is the fate of philosophy in the age when the thought »is not in fashion«, and is not recommended neither? What is, then, the fate of theology in the age of widespread religisation, i.e. de-secularization? There is no promising answer to these questions at sight for philosophers, as well as for

- 1 Fragment je, u srpsko-hrvatskoj verziji dostupan na <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/walter-benjamin-kapitalizam-kao-religija>. Tekst, nastao iste godine kad i – po mnogima još provokativniji esej »Zur Kritik der Gewalt« (vidi: Walter Benjamin, *Uz kritiku sile*, CKD, Zagreb 1971.) – izravna je »grandiozna bilješka« na Weberov spis *Protestantska etika i duh kapitalizma. Odnos između religije i ekonomskog i društvenog života u modernoj kulturi* (vidi prijevod Dragutina Hlada: MISL, Zagreb 2006.).
- 2 Na taj način Benjaminu pristupa, primjerice, Boris Groys. Vidi: Boris Groys, *Uvod v antifilozofiju* (prijevod s njemačkoga na slovenski: Tanja Petrič i Tomaž Grušovnik), Beletrina, Ljubljana 2010.

theologists. But... is there a question that is more challenging in the age of overall corruption of the »philosophical«, the »theological«, and then the »political« itself? We are revisiting the thought of Walter Benjamin and his fragment »Capitalism as Religion« (1921). This is a part of his legacy that preserves revolutionary, messianic spirit of his philosophy (or, is it a part of his theology?). Sometimes, it could be reckoned that, in his case, we speak about »anti-philosophy«! The heritage of Benjamin's thought should serve us as some kind of plaidoyer for philosophy's and theology's redemption, by tracing something as post-metaphysical politics. The paper follows the need of their interconnection, besides/beyond political theology.

Keywords: capitalism, religion, Walter Benjamin, political theology

»Kapitalizam kao religija« nastaje u doba kada Benjamin propituje mogućnosti dosizanja pravednosti – kao i mogućnosti uporabe sile – izvan mitske strukture prava. (*Zur Kritik der Gewalt* tako biva jednim od najutjecajnijih tekstova političke filozofije cijelog 21. stoljeća.) Na njega se izravno nadovezuje Carl Schmitt svojom *Političkom teologijom*, a svoju će najlucidniju analizu fenomena nasilja izvesti i Slavoj Žižek u svojoj studiji *On Violence*. (Žižek, 2008)

»Kapitalizam se može promatrati kao religija, to jest, kapitalizam u suštini nastoji odgovoriti na iste brige, strepnju i nemir na koje je ranije pokušavala odgovoriti takozvana religija.«³

Iako se cijeli fragment može smatrati monumentalnom fusnotom na Weberovu *Protestantsku etiku i duh kapitalizma*, u Benjaminovoj se nakani krije važna hipoteza koja dubokosežno istražuje odnos između teologije i filozofije kao dva modusa pristupa onom fenomenu što se tako solemno nazivlje ISTINA. *Nota bene*, najprije moramo terminološki raščistiti teren kojime se krećemo. Religija i teologija pripadaju, smisaono, sasvim različitim vrijednosnim poljima.

* * *

Giorgio Agamben – neprijeporno jedan od najvažnijih živućih filozofa danas – izvest će etimologiju riječi »religija«. Nasuprot tomu što kaže »bljutava... ali i netočna etimologija«, (Agamben, 2010, 86)

---

3 Vidi: <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/walter-benjamin-kapitalizam-kao-religija>, str. 1.

izraz religio potječe ne od *religare* (ono što povezuje ljudsko i božansko), nego od *relegere*. Taj termin semantički upućuje na tzv. »nemirno oklijevanje«, a u posljedici ima sklonost uputiti na pokoravanje onome transcendentnom/sakralnom, sve u cilju ne bi li se poštovala razdvojenost sakralnog i profanog. Dakle, *pokoravanje*... Sada već nismo daleko od toga da shvatimo što zapravo znači početak Benjaminova fragmenta. Tri su karakteristike religiozne strukture kapitalizma. Prvo, kapitalizam je čisti religiozni kult, možda najekstremniji koji je ikada postojao. U njemu je sve usmjereno prema izravnom obožavanju kulta, kao u pradavnim vremenima.

Tako, u sustavu kapitalističke proizvodnje »društva obilja« (ili »spektakla«, kako pripovijest usmjerava Debord), dobrovoljno pristajemo na pokloništvo (ili »ropstvo« – kako nas poučava la Boétie). Kapitalizam nema neku posebnu doktrinu, dogmu... teologiju. Sve je usmjereno na tržišnu razmjenu slika i relikvija što ih proizvodi sam Kapital. (Zvuči li to iracionalno? Pa i jest... Žižek će na mnogim mjestima izreći da je sve u kapitalizmu strogo racionalno i precizno organizacijski usustavljeno, osim Kapitala sama. On je pak iracionalan koliko se samo to može biti. Nikada se ne pita: *cui bono?*)

Daljnja teza Benjaminova fragmenta kazuje: »... konkretizacija kulta povezana je s drugom karakteristikom kapitalizma: neprekidnim trajanjem kulta. Kapitalizam je obožavanje kulta '*sans réve et sans merci*'«. ⁴ Što znači ovo, *bez sna i bez milosti*? Možemo to pokušati objasniti kroz tek naizgled trivijalan primjer. Zagreb kao regionalno središte svekolika turizma, narečeni događaj – tj. jedan od najvećih i od vjernika omiljenih kršćanskih blagdana – profitira tzv. »Adventom u Zagrebu«, te ga pretvara u Vječni Božić kapitalizma. Naravno, onda su tu uključene i koruptivne radnje zakupa tog »sakraliziranog« prostora egzaltacije konzumerizma, a koje su, nažalost pod zaštitom državne politike.

Treća, možda i najvažnija Benjaminova teza govori o tomu da je kult o kojemu se radi u kapitalizmu posvema posvećen naglašavanju »osjećaja krivice«. Naime, što? Znamo li da je kršćanstvo religija otkupljenja i poziva na spas u onostranome – naravno, ako se pokajemo i ustrajemo u ljubavi i nadi – onda se ovdje radi o izravnom izokrenuću glavne pretpostavke vjere.

4 Vidi: <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/walter-benjamin-kapitalizam-kao-religija>, str. 1.

»Ogromno osjećanje krivice, koje ne može naći iskupljenje, okreće se kultu, ne zato da bi se oslobodilo krivice već da bi je učinilo općom, da bi je zakucalo u svijest i na kraju, i iznad svega, uključilo i boga u tu krivicu, (e) da bi ga konačno zainteresiralo za iskupljenje.«⁵

Zapravo, ovdje se Benjamin instinktivno i prormišljeno okreće Franzu Kafki, najproročanskijem piscu za suvremenost koju obitavamo. Iz njegova *Procesa*, te u njega uključene Parabole »Pred vratima Zakona«, slijedi teza o univerzalnoj krivnji svih nas, ali i pojedinačnoj odgovornosti s kojom, zapravo, nikada ne možemo izići na kraj. Može li se Boga zainteresirati? I kako?

»U korijenu kapitalizma kao religioznog pokreta – do samog kraja, do konačnog inficiranja boga osjećanjem krivice – nalazi se težnja za osvajanjem svijeta obuzetog očajem, koji je zapravo njegova potajna nada.«⁶

Znači, očaj se pojavljuje konačnom nadom!? Ali za koga? Pa upravo za sam Kapital koji želi ovladati svijetom preplavljenim očajem. Čime? Naravno, još većom proliferacijom slika i roba koje se multipliciraju bez granica i konca. Naoko banalno, ali ontološki i previše opipljivo. Jer, u čemu se radi u digitalnog de-evoluciji negoli o »realnoj ontologiji pokoravanja želje«? (Ž. Paić).⁷ Kroz svoje »psihotehnikе kontrole želje«

---

5 Na sličan način o tom »kultu krivnje« govori u svojoj najopsežnijoj filozofskoj studiji *Pobunjeni čovjek* (L'homme révolté, 1951) Albert Camus. »Onaj koji ubija ili vrši torturu, vidi samo jednu sjenu u svojoj pobjedi: ne može se osjećati nevin. Potrebno mu je stoga stvoriti krivnju u samoj žrtvi, da bi se u jednom svijetu bez usmjeravanja opća krivnja opravdavala još samo vršenjem sile i posvećivala još samo **uspješnost**.« - Albert Camus, *Pobunjeni čovjek*, MATICA HRVATSKA, Zagreb 2011., str. 204. A u čemu je još jedina religija kapitalizma doli u tako imenovanu »uspješnosti«?

6 <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/walter-benjamin-kapitalizam-kao-religija>, str. 2.

»Kada ideje nevinosti nestane čak u nevinoga, vrijednost moći konačno vlada nad jednim očajnim svijetom« Vidi A. Camus, *Pobunjeni čovjek*, str. 204. Dakle, čovjeka treba učiniti što očajnijim kako bi što više kupovao. Zbog toga – kao i ograničenosti svojih materijalnih sredstava za stalnu kupnju i »permanentni Božič Kapitala« – postaje on još očajnijim, udruženim u tom očaju i krivnji s jednako tako očajnim transcendentnim principom – Bogom!

7 O tomu posebično Paić zbori u knjizi: Žarko Paić, *Doba oligarhije*, Litteris, Zagreb

zatire se bilo kakva pomisao na samostalnu imaginaciju kao stvaralački impuls koji nosi svaku filozofiju, umjetnost, pa i političku invenciju događaja (A. Badiou).

* * *

Ipak, u teologiji se radi o sasvim nečem drugom negoli je ovdje predstavljena ideja o *kapitalizmu kao religiji*. Boris Groys pokušat će predstaviti Waltera Benjamina kao anti-filozofa, slično onome kako Badiou prikazuje Wittgensteina.⁸ Kroz njegov eponimni tekst o sukusu te »anti-filozofije« provlači se suprotstavljenje, ali su-postavljanje teološkog i filozofskog pristupa ISTINI. Kako se Benjamin u dobrom dijelu svojega opusa utječe teološkim prisposodobama, a npr. Gershom Scholem ga vidi kao »židovskog mistika« zabludjelog u »historijski materijalizam«, niti Groys ne želi proturječiti takovrsnoj interpretaciji.

»Teologija se, kao što znamo, kao, uostalom, i filozofija, bavi pitanjem istine – i to istine ‘cjeline’, kako god je shvaćali. Odnos njih dviju spram istine je, međutim, načelno različit. Filozofija je prema definiciji ljubav prema istini, koja pretpostavlja realnu odsutnost istine, mudrosti, Sofije. Filozofija teži istini, ali je ne posjeduje – a i ne može je posjedovati. Filozofija istinu neprestance očekuje od budućnosti.« (Groys, 2010,1)

Međutim, Benjaminova zaraženost Marxovom dijalektikom nije apstrahirala i onaj element mesijanskog poslanstva, latentno prisutnog u mladohegelovcu iz Trieria. Ono utopijsko u mišljenju, posebice mladoga Marxa, počesto se utječe i teološkim elementima koji nisu daleko od Benjaminove potrage za istinom. Ova je, pak, kako znamo vrlo često sadržana u PRISJEĆANJU na momente iz prošlosti koji bljesnu pred promatračem »u trenutku najveće opasnosti« (*Teze*). Dakle, Groys kazuje:

2017., a izrijekom u poglavlju, »PSIHOTEHNIKE KONTROLE ŽELJE. Od ekonomskog menadžmenta do političkog marketinga«, str. 397 i dalje.

8 Vidi za Groys u gore navedenom djelu (bilj. 2), dok Badiou o tomu vrlo sugestivno zbori u: Alain Badiou, *Métaphysique du bonheur réel*, PUF, Pariz 2015. Vidi i hrvatski prijevod (Antonia Banović i Dorotea-Dora Held), *Metafizika stvarne sreće*, Multimedijski institut, Zagreb 2016.

»Teologija..., pretpostavlja da se istina uvijek već pokazivala, da se sjedinjenje s istinom uvijek već odvijalo, da se istina uvijek već otkrivala, objavljivala. To, naravno, ni u kojem slučaju ne znači da teologija sebe smatra punim posjednikom istine, jer objavljena istina neprestance je ugrožena zaboravom.«(Ibid, 2)

* * *

Iz svega navedenog, zapravo, proishodi potreba povezanosti teologije i filozofije. Takovrsno povezivanje, pak, moguće je izvesti iz problematizacije onoga fenomena koji se nazivlje »političkom teologijom«.

Pozitivni preokret u poimanju termina ipak ću nastojati kontekstualizirati filozofijski. Ali.. i politički.

Filozofsko povezivanje političkog i teološkog ima nekolicinu relevantnih sugovornika na suvremenoj sceni.

Jedan je od njih svakako Alain Badiou. Njegova knjiga indikativna naslova *Sveti Pavao. Utemeljenje univerzalizma* osebujno je svjedočanstvo »anti-filozofskog filozofa«. (Badou, 2006) Zašto anti-filozofskog?

Pa upravo stoga što Badiou, nominalno cijenjeni svjetski filozof, drži filozofiju nemoćnom glede mogućnosti uspostave nekog temelja univerzalizma za suvremenost. Stoga se Badiou obraća Sv. Pavlu, kao liku koji svojom idejom nastoji na približavanju političkog i teološkog momenta.

Ovo nije bilo samo povijesno-mitska zgoda (naime, Pavlovo probraćenje na putu u Damask), već ima značenje za nas sada i ovdje, za *suvremenost*.

Zbog čega je Sv. Pavao naš suvremenik?

Stoga što sv. Pavao – kao 13. apostol, govori: »*nema tu više ni Židova ni Grka, nema više ni roba ni slobodnjaka, nema više ni muškog ni ženskog*, jer ste svi vi samo jedan u Isusu«. (Badiou, 2006)

Temeljna je to ideja univerzalizma, ali i Badiouove osebujne verzije pavlinske »političke teologije«.

Upravo tako, svoju će knjigu nasloviti i znameniti, karizmatiski židovski filozof i religijski mslilac Jacob Taubes. *Pavlova politička teologija* (Taubes, 2009) osebujna je reinterpretacija Pavlove Poslanice Rimljanima. Taubes u njoj definira ovu poslanicu kao *političku* objavu rata carevima.

S druge strane, Sv. Pavao uklapa se u Badiouova nastojanja, odnosno projekt *ponovnog utemeljenja teorije Subjekta koji svoju egzistenciju podčinjava aleatornoj dimenziji događaja* kao čistoj kontingenciji *mnogostrukosti bitka, ne žrtvujući, međutim, motiv istine.*

Pavao je, s druge strane i daleka figura, i to: svojim povijesnim prizorištem, zbog svoje uloge osnivača Crkve, te usredištenjem svoje misli na njezin *izmišljajni* element. No upravo je ovaj treći – izmišljajni element, ono što čini temelj Badiouove argumentacije. Naime, za Pavla osnovni postulat, »Isus je uskrsnuo«, čini osnovicu samog kršćanstva, ali za Badioua odatle proizlazi i utemeljenje njegove univerzalne prirode. Radosna vijest koju Pavao širi i prije Evandjelja nije više važeća tek za jednu zatvorenu, židovsku zajednicu, ona se sada širi na cijeli tada poznati svijet – od Španjolske na zapadu do Bliskog Istoka na drugoj strani.

Zahtjev istine kao univerzalne singularnosti temeljem je Badiouove aproprijacije sv. Pavla.

Pavlovi su spisi o propovijedanju vjere i *radosnog događaja* sabrani u *Poslanicama*, koje su najstariji spisi što ih danas imamo iz tog najranijeg kršćanskog razdoblja. Onkraj Isusova života, njegova naukavanja i čuda što ih je počinio, sve se u tom propovijedanju svodi na jednu i temeljnu tvrdnju: *Isus, Sin božji, i stoga Krist, umro je na križu i uskrsnuo.* Upravo je ovaj moment Sina onaj koji će nositi Badiouovu misao o sv. Pavlu. Naime, prema interpretaciji, židovski je diskurs onaj znaka... proroka. Grčki je diskurs, onaj logosa... prirodnog totaliteta filozofije. Oba su, na neki način, diskursi Oca, Gospodara.

Sv. Pavao, nasuprot ovima, želi svoj govor utemeljiti na *Sinu*. Naime, događaj Kristova uskrsnuća eminentno je događaj Sina i samo kao takav može postati univerzalnim!

On ne govori s pozicije moći i propisa zakona, s jedne strane, niti s pozicije mudroslovlja grčke filozofije, s druge.

Pavao, kakvim ga je Badiou nastojao prikazati, nije dijalektičar. On je militant ljubavi, vjere i propovijedanja Radosne vijesti!

Upravo stoga Badiou se i prihvatio filozofskog reanimiranja sv. Pavla. Zbog njegove militantne i neukalupljive revolucionarnosti!

* * *

Još je jedan pokušaj suvremene filozofijske misli vrijedan u smislu rekontekstualizacije međudnosa između politike i teologije danas.

Dakle, u smislu jedne »političke teologije«. Ili, pak, »teološke politike«!

Radi se, naravno, o tematiziranju religijske problematike kod Slavuja Žižeka. U knjizi što ju je ispisao zajedno s hrvatskim evangeličkim teologom, Borisom Gunjevićem, *Bog na mukama. Obrati apokalipse* (Žižek & Gunjević, 2019), radi se o jednom od najvažnijih autorskih pokušaja približavanja dimenzije politike i teologije.

Ovdje Žižek nastavlja svoje opservacije koje su toliko uzburkale teološke i filozofske krugove u knjizi *O vjerovanju* (Žižek, 2006).

Zaključak djela, posljednje poglavlje, tj. Pogovor, zalaže se za »... teološko-političku obustavu etičkoga«. *Svijet u kojem prevladava ideologija humanitarnosti i bioetička zabrinutost za najbezbolnije održavanje status-quo-a*, svijet je kojemu nužno treba preobraćenje. Ono, prema Žižeku, treba biti i teološko i političko. Jer, upravo ova dva momenta, *teologija i politika* trebaju prestrukturaciju – što je bila i osnovna namjera knjige *Bog na mukama i obrati apokalipse*. U tu se svrhu mora raskrinkati ideologija gnosticizma, new-agea i sveprisutnog humanitarizma. Jedino se na taj način može tematizirati osnovna namjera koja stoji u naslovu knjige. Bog koji pati zbog gubitaka kako svoje tako i vjere svojih vjernika ne može ne biti osloncem za novo promišljanje smisla i čovjeka i Boga. To je onda prava tema i teologije i filozofije.

Ideološki prostor današnjeg svijeta, reći će Žižek, zacrtavaju dva pola: etika i pravo. Mogućnost da se svijet misli drukčije i izvan njegovih okvira, glavna je tema knjige.

Cjelokupni napor dvojice autora jest praktički preosmisliti takvo stanje *etike i prava*. Njega, pak, prevladavaju (ponovno uskršli!) *teologija*

i politika. Umjesto »ozbiljenja etičkih stavova (o ljudskim pravima, pobačaju, slobodi) sada prisutnih u opstojećoj »politici« – trebamo re-politizaciju. Umjesto pravnog jezika pronalaženja ravnovjesja među pravima pojedinaca i onima zajednice), moramo se vratiti teološkom osloncu izvornog kršćanstva. Tomu je Žižek težio već u knjizi *O vjerovanju*.

Pozivanje na religiju igra ulogu ponovnog oživljavanja prave dimenzije političkoga, njezina *re-politiziranja!*

* * *

Gdje zatječemo novu šansu filozofije u toj re-politizaciji? Vratimo se Benjaminovom inicijalnom tekstu. »Četvrta karakteristika (religiozne strukture kapitalizma) jeste da njezin bog mora ostati skriven i da mu se može obratiti tek kada njegovo osećanje krivice dostigne vrhunac.«⁹ Odluka za filozofiju ovdje mora preuzeti sve konzekvencije što ih nosi cjelokupna Benjaminova misao. »Teološko-politički fragment« (neki ga datiraju u 1921., a neki u 1937. ili 1938) (Benjamin, 2008), ideju filozofije nalazi u svjetskom poretku izgrađenom na ideji sreće. Nije li to isto ono što u svojoj *Metafizici zbiljske sreće* predlaže i Alain Badiou?

Nasuprot kolokvijalnoj idiličnoj slici koju proizvode mediji i doksografija svakodnevice, Badiou se očekivano obraća svom filozofskom učitelju Platonu. On će reći da *sreću mogu pronaći tek oni koji se, odbijajući se podrediti uvriježenim mnijenjima, oslanjaju tek na istine u kojima njihova misao »ima udjela«*. Nadalje, tu je i drugi nesumnjivi autoritet povijesti filozofije. Spinoza će pitanje o sreći vratiti na tle razmatranja o vrlini. Dakle, sreća je osebusno »vježbanje istinskog mišljenja«.

No, gdje je tu istinska konekcija, »pregledni prikaz« (Wittgenstein) sveze filozofije i teologije. Još uvijek kao amblematska stoji Benjaminova alegorija.

---

9 <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/walter-benjamin-kapitalizam-kao-religija>, str. 2.

Epilog

Zacijelo se spominjete slike grbava čovječuljka iz prve teze o filozofiji povijesti Waltera Benjamina, patuljka koji se skriva ispod šahovskog stola i svojim protupotezima jamči pobjedu mehaničkoj lutki u turskoj nošnji. Benjamin je tu sliku pokupio iz neke Poeove priče; kad ju je prenio na područje filozofije povijesti, dodao je da je taj čovječuljak zapravo teologija »koja je danas, kao što znamo, mala i ružna, pa se ionako ne smije pokazivati« i ako je historijski materijalizam bude znao iskoristiti, dobit će povijesnu partiju protiv svojih opasnih protivnika.« Što to znači?

Samo i jedino to, da spomenuto povezivanje između teologije i filozofije ne smije biti upotrebljeno kao argument za sveopću religizaciju filozofijskog i političkog domena svjetovne ljudske aktivnosti. Giorgio Agamben će jedini poticaj za očuvanje filozofije danas vidjeti u potrebi za »profanacijom neprofanabilnoga«. U eponimnom tekstu svoje knjige *Profanacije* nastoji ono teološko iz Benjaminova nasljeđa povezati s filozofijskim i političkim sànim.

Kako na nas gleda »kapitalizam kao religija«? Moralizirajući i osuđujući! Na nevjernike i pripadnike druge vjere u svojoj zajednici, on gleda kao što moderna buržoazija gleda na one koji ne zarađuju. Filozofski bi angažirani stav trebao biti onaj nadbiskupa *don Helderera Camaróa*.

»Kada hranim siromašne, nazivaju me svecem. Kada pitam zašto siromašni nemaju hrane, nazivaju me komunjarom.«¹⁰

Profanacija neprofanabilnoga – iz Agambena čitaj: suvremena kapitalizma – politička je zadaća budućeg naraštaja. A filozofija? Najbliži našem viđenju iste stoji Gilles Deleuze (u zajedničkom tekstu s Felixom Guattarijem). On filozofiju određuje kao *spoznaju uz pomoć čistih pojmova*. Kroz to se umijeće razotkriva i revolucionarna želja autora za jednim događajem *nastanjivanja nove zemlje i naroda* u kojemu se rađa filozofija.

Što, pak, s teologijom? Ona mora pronaći svoje mjesto uz novi teritorij filozofije. Filozofija se re-teritorijalizira naspram svih

---

10 Ovaj navod Don Helderera Camaróa (1909-1999), s početka je gore spominjane knjige *Bog na mukama/obratu apokalipse*, Slavoj Žižeka i Borisa Gunjevića.

dispozitiva kapitala, u »ne-fašističkoj« egzistenciji, u polju imanencije. (Krivak, 2019)

Literatura:

Benjamin, Walter (2008), »Kapitalizam kao religija« (fragment iz 1921.), <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/walter-benjamin-kapitalizam-kao-religija>, posjet stranici 15. 03. 2020.

Benjamin, Walter (2008), »Teološko-politički fragment«, u: WB, *Novi anđeo*, Biblioteka titivillus, , Zagreb: AntiBarbarus.

Agamben, Giorgio (2010), *Profanacije*, Zagreb: Meandarmedia.

Badiou, Alain (2016), *Metafizika stvarne sreće* (s francuskoga prevele Antonia Banović i Dorotea-Dora Held), Zagreb: Multimedijalni institut.

Badiou, Alain (2006), *Sveti Pavao: Utemeljenje univerzalizma*, , Zagreb: Naklada Ljevak.

Camus, Albert (2011), *Pobunjeni čovjek*, Zagreb: MATICA HRVATSKA.

Groys, Boris (2010), *Uvod v antifilozofijo* (s njemačkoga preveli na slovenski Tanja Petrič i Tomaž Grušovnik), Ljubljana: Beletrina.

Krivak, Marijan (2019), *Filozofija OTPORA*, Osijek: FFOS.

Paić, Žarko (2017), *Doba oligarhije. Od informacijske ekonomije do politike događaja*, Zagreb: Litteris.

Taubes, Jacob (2009), *Pavlova politička teologija* (s njemačkoga preveo Roman Karlović), Rijeka i Sarajevo: Ex libris & Synopsis.

Žižek, Slavoj (2005), *O vjerovanju: nemilosrdna ljubav*, Zagreb: Algoritam.

Žižek, Slavoj, (2008), *O nasilju. Šest pogleda sa strane* (s engleskoga preveo Tonči Valentić), Zagreb: Naklada Ljevak.

Žižek, Slavoj i Gunjević, Boris (2009), *Bog na mukama/obratu apokalipse* (Žižekove tekstove s engleskoga preveo Roman Karlović), Rijeka i Sarajevo: Ex libris & Synopsis.